

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Kalbų vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys)

Joana Gruodytė

Lietuvių kalbos institutas

tsukrus@gmail.com

Anotacija

Straipsnyje pristatomas kiekybinis mažo daugiataučio ir daugiakalbio Rytų Lietuvos miesto – Pabradės – kalbinio kraštovaizdžio tyrimas, pradėtas 2008 m. Fotografuojant įvairius užrašus miesto viešosiose erdvėse, žiūrėta, ar kalbinis kraštovaizdis atspindi etninę ir kalbinę vietovės įvairovę: kiek ir kokių kalbų čia vartojama, ar rašoma mieste gyvenančių etninių grupių kalbomis, koks užrašų kitomis kalbomis ir valstybine kalba santykis.

Šio tyrimo medžiaga – 400 skirtingų miesto skelbimų. Nustatyta, kad Pabradės kalbiniame kraštovaizdyje vartojamos visų didesnių mieste gyvenančių etninių grupių kalbos: vienakalbiai skelbimai rašomi lenkų, lietuvių ir rusų kalbomis. Dvikalbiuose ir trikalbiuose skelbimuose, be minėtų kalbų, vartojama anglų kalba. Remiantis gyventojų sakytinės kalbos tyrimais, miestas pristatomas kaip vietovė, kurioje dominuoja slavų kalbos. Remiantis šio ir 2008 m. atliktų tyrimų rezultatais, rašytinėje pabradiškių komunikacijoje dominuoja lietuvių kalba. Gausūs skirtingo taisyklingumo užrašai lietuvių kalba rodo išskirtines šios kalbos pozicijas, o kartu yra besikeičiančios kalbinės situacijos ženklai.

Reikšminiai žodžiai: kalbinis kraštovaizdis, Pabradės skelbimai, vienakalbis skelbimas, daugiakalbis skelbimas, kalbų pasirinkimas, dominuojanti kalba.

1. Įvadas

Dažniausiai kalbinio kraštovaizdžio¹ tyrimai atliekami didžiuosiuose miestuose, kur skirtingos etninės ir kalbinės kilmės žmonių gausa, turistų srautai, tarptautiniai ryšiai lemia didesnę kalbų ir kalbos atmainų įvairovę, aukštesnį užsienio kalbų mokėjimo lygį ir vartojimo dažnumą ir leidžia

¹ Dažniausiai *kalbinio kraštovaizdžio* terminas vartojamas dvejopai – 1) kaip patys įvairiausi viešųjų erdvių užrašai, 2) kaip kalbinė vietovės situacija, kalbinė vietovės įvairovė (Gorter2013:191). Šiame straipsnyje *kalbinis kraštovaizdis* vartojamas pirmąja reikšme.

Grudytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

tirti daugiakalbystės, kalbų pasirinkimo, kalbų statuso klausimus (Gorter 2006: 2; 2013: 191–192; Nevinskaitė 2013: 55; Backhaus 2007: 1).

Lietuvių kalbotyroje kalbinė vietovės situacija įprastai tiriama atliekant įvairias apklausas ir sociolingvistinius interviu. Ne visų (ypač ankstesnių) tyrimų eiga aprašyta, tačiau tikėtina, kad sudarant tiriamosios vietovės kalbų vartojimo žemėlapius ir/ ar aprašant kalbų vartojimą labiausiai remiamasi sakytine vartosena. Kalbų vartojimas raštu tik pastaraisiais metais sulaukė didesnio lietuvių tyrėjų dėmesio: gebėjimu rašyti įvairiomis kalbomis domėtasi tiriant Lietuvos miestų gyventojų kalbinį elgesį (moksliniai projektai *Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose*, *Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai* (Ramonienė 2013: 274–275), tirti kalbinį kraštovaizdį raginama naujausioje tarmių medžiagos rinkimo instrukcijoje *Visos tarmės gražiausios...* (Kalėdienė 2013: 42–43)².

Kalbinio kraštovaizdžio tyrimai fiksuoja realų, „nepagražintą“, tyrėjo nepaveiktą kalbų vartojimą raštu viešosiose erdvėse. Toks kalbinio elgesio raiškos fiksavimas ypač vertingas, turint galvoje kalbiškai ir kultūriškai nevienalyčių vietovių specifiką (gyventojų tapatybė, vartojamų kalbinių kodų prestižas ir kt.). Jano Blommaerto ir Ico Maly'io teigimu, kalbinio kraštovaizdžio tyrimai tinka tiriamosios vietovės „diagnostikai“: leidžia nustatyti vienkalbystę arba daugiakalbystę, vartojamų kalbų įvairovę, apsaugo tyrėją nuo klaidingų prielaidų, atkreipia dėmesį į raštingumą, leidžia fiksuoti pokyčius (Blommaert, Maly 2014: 1, 2).

Pabradė – nedidelis ir pastaruoju metu vis mažėjantis miestas: 2009 m. joje gyveno ~ 7000, 2011 m. – ~ 6000, 2015 m., seniūnijos duomenimis, čia gyvena 5542 gyventojai³. Vietovė įvairi tautine ir kalbine prasme: čia gyvena daugiau nei penkių tautybių žmonės. Mieste gyvenančios etninės grupės (visos kartu), lyginant su lietuviais (jų 31,6 %), sudaro daugumą⁴. Didžiausia etninė grupė – lenkai (42,5 %).

²1997 m. išleistoje *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos Sociolingvistikos* dalyje yra 12 klausimų (46, 47, 98-107 klausimai), skirtų rašytiniam kalbos vartojimui. 102 šios programos klausimą apie vardus, pavardes, vietovardžius ir datas iš antkapių įrašų net būtų galima vadinti klausimu apie kalbinį kraštovaizdį. Kalbinio kraštovaizdžio terminas šioje programoje nevartojamas (Čekmonas, Grumadienė 1997:21, 27).

³2009 m. pateikė seniūnija, 2011 m. duomenys – Visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenys.

⁴Kaip ir kituose Rytų ir Pietryčių Lietuvos miestuose, Pabradėje didelę dalį sudaro kitų (ne lietuvių) tautybių gyventojai: lenkai – 44,73 % (2681), lietuviai – 26,81 % (1607), rusai – 18,45 % (1106), baltarusiai – 5,27 % (316), ukrainiečiai – 1,17 % (70), kiti – 3,57 % (214) (Surašymas 2011). Naujausi (2015 m. spalio 5 d.) seniūnijos pateikiami duomenys apie gyventojų pasiskirstymą pagal tautybę tokie: lenkai – 42,5 %, lietuviai – 31,6 %, rusai – 17,5 %, baltarusiai – 4,5 %, ukrainiečiai – 1,1 %, kiti – 0,2 %, tautybės nenurodę – 2,6 %. Nors nuo 2011 m. iki 2015 m. lenkų,

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Daugelyje tyrimų, į kuriuos yra patekusi Pabradė, arba būtent Pabradės ir/ ar jos apylinkių (tokių tik keli) tyrimuose pabrėžiama kalbinė ir kultūrinė miesto įvairovė. Nustatyta, kad čia vyrauja slavų kalbos, lietuvių kalba vartojama atvykusių žmonių arba yra išmokta, tradicinė tarmė (miestas yra rytų aukštaičių vilniškių plote) nevartojama.

Šio straipsnio **tikslas** – nustatyti, kokia kalba ar kalbomis, (dažniausiai turint komercinį interesą), pasirenkama rašyti miesto viešosiose erdvėse: valstybine, bet mažai kam gimtąja, ar, remiantis ankstesniais tyrimais, mieste gausiai vartojamomis slavų kalbomis. Be to, buvo įdomu palyginti, ar skiriasi kalbų pasirinkimas, rašant ant tiltų⁵ ir rašant miesto skelbimus. Tyrimo **objektas** – Pabradės kalbinio kraštovaizdžio kalbos.

Pirmiausia pristatomi ankstesni kalbų vartojimo mieste tyrimai: taip siekiama parodyti platesnį kontekstą, raidą ir pažiūrėti, kaip skiriasi sakytinis ir rašytinis kalbų vartojimas. Remiantis naujausia medžiaga (skelbimais), siekiama nustatyti: 1) kiek ir kokių kalbų vartojama tiriamos vietovės kalbiniame kraštovaizdyje; 2) ar esama užrašų mieste gyvenančių etninių grupių kalbomis; 3) koks užrašų kitomis kalbomis ir valstybine kalba santykis.

Straipsnio **medžiaga** – 1) oficialių miesto skelbimo lentų, 2) atskirų pastatų, lauke turinčių skelbimo lentas, ir 3) kitų objektų, virtusių neoficialiomis skelbimo lentomis, užrašai. Tyrimo vienetas – skelbimas⁶. Skelbimu laikomas lapas⁷ su ranka parašytu arba spausdintu skelbiamuoju tekstu, pranešimu.⁸

Renkant medžiagą buvo fotografuojami penkių skelbimo lentų (1 Pašto g., 3 Vilniaus g., 1 Įkalnės g.), vienos parduotuvės, esančios Keisūnų g., sienos skelbimai ir pavieniai lapai su ranka rašytais ir/ar spausdintais tektais, pritvirtinti ant įvairių plokštumų. 2015 m. skelbimai fotografuoti tris kartus – sausio, gegužės ir gruodžio mėnesiais. Kiekvieno apsilankymo metu fotografuoti visi⁹ tuo

rusų, baltarusių ir ukrainiečių grupės yra sumažėjusios, o lietuvių padidėjusi, bet etninės grupės pagal dydį išsidėsto taip pat (lenkų didžiausia, lietuvių antra pagal dydį ir t.t.).

⁵Pabradės tiltų užrašai aptarti straipsnyje *Pabradės tiltų užrašai: sociolingvistinis aspektas* (Gruodytė 2010: 70-80).

⁶Kalbinio kraštovaizdžio tyrimuose analizės vienetas paprastai vadinamas ženklu. Čia aptariama tik viena ženklų rūšis – skelbimai, todėl platesnę sąvoką žymintis terminas nevartojamas.

⁷Esama atvejų, kai vienu skelbimu laikomi keli lapai, ant kurių parašytas vieno skelbimo tekstas, pavyzdžiui, žodžio *NUOMA* kiekviena raidė atspausdinta ant atskiro lapo.

⁸Žr. <http://www.lkz.lt/startas.htm>

⁹Buvo svarstyta, ar profesionaliai spausdinti skelbimai, tikėtina, kabinami visoje Lietuvoje, pavyzdžiui, *Provident* paskolos, *Dujų spektras* ir pan. yra šio tyrimo objektas. Nuspręsta, kad bandymas atskirti bus labai subjektyvus ir

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

metu esantys skelbimai, tačiau analizei atrinkti tik skirtingi skelbimai. Tokių – 400. Fotografuojant stengtasi, kad skelbime būtų visas jo tekstas ar didesnė jo dalis.

Pirmiausia skelbimai surūšiuoti pagal kalbų skaičių skelbime: vienkaliai, dvikalbiai, trikalbiai. Tuomet skirstyta pagal skelbimo parašymo kalbą ir kalbų kombinacijas. Pagal šiuos kriterijus išskirtos trys vienkalių skelbimų grupės: lietuvių, rusų, lenkų; keturios dvikalbių skelbimų grupės: lietuvių-rusų, rusų-lietuvių, lietuvių-lenkų, lenkų-lietuvių; keturios trikalbių skelbimų grupės: lietuvių-lenkų-rusų, lietuvių-rusų-anglų, lietuvių-rusų-lenkų, lenkų-lietuvių-rusų¹⁰. Siekiant patikrinti, ar tyrimui atrinkti tik skirtingi skelbimai, didelės vienkalių (lietuvių ir rusų) skelbimų grupės suskirstytos pagal temas, pavyzdžiui, *Butai, Malkos, Renginiai, Paslaugos* ir kt.

Pagal atlikimo būdą skelbimai pasiskirsto taip: 304 spausdinti, 87 rašyti ranka, 9 skelbimų spausdintas tekstas vėliau papildytas ranka¹¹.

2. Ligšioliniai Pabradės gyventojų vartojamų kalbų tyrimai

Miestas yra paminėtas ir / arba pažymėtas žemėlapiuose rytinei Lietuvos daliai arba visai Lietuvai skirtuose darbuose. Būtent Pabradei ir jos apylinkėms skirtų tyrimų vos keli – 1995 m. vykusį, Valerijaus Čekmono vadovauta ekspedicija, 2007 m. Vilniaus universiteto Polonistikos centro organizuota dialektologinė ekspedicija.

Turint galvoje NORM'o kriterijų (žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014: 32), suprantama, kad Pabradė negalėjo tapti lietuvių tarmėtyrinių tyrimų objektu: joje nebuvo tinkamų pateikėjų. Tyrėjų sutariama, kad *autentiška tarpe čia nekalbama* (Kardelis, Kardelytė-Grinevičienė 2010: 34), *patarmė čia nevartojama* (Kardelis 2013: 1), tačiau tradiciškai lietuvių dialektologinėje literatūroje

netikslus. Kita vertus, kadangi vis kurbėjo mintis, kad tokie skelbimai gali iškreipti pasirenkamų kalbų santykį, nutarta pažiūrėti, kaip skelbimai pasiskirsto pagal vartojamas kalbas, jei skaičiuojami tik tie skelbimai, kuriuose pavartoti Pabradės, jos gatvių ar objektų pavadinimai, nurodytas šio miesto telefono numeris arba skelbimo turinys suponuoja, kad aprašomi dalykai yra Pabradėje. Suskaičiavus minėtus skelbimus (tokių 129) paaiškėjo, kad (kaip ir skaičiuojant visus skelbimus) daugiausia jų parašyta lietuvių kalba – 110, rusų kalba – 18, o lenkų kalba – 1.

¹⁰Grupės pavadinimas vartojamas sąlygiškai: yra grupių, kurias sudaro 1 skelbimas.

¹¹Papildymai dvejopi: 1) ranka prirašyta pamiršta arba nuolat kintanti informacija (pavyzdžiui, data), arba tai, ko nemokėta atlikti kompiuteriu, 2) viena kalba tekstas spausdintas, kita kalba prirašytas ranka.

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

miestas ir / arba jo apylinkės paminimos ir / arba pažymimos žemėlapiuose, aptariant rytų aukštaičius vilniškius¹².

Vietovė ir/ar jos apylinkės apibūdinamos kaip suslavėjęs plotas, kuriame, skirtingų metų ir skirtingų autorių duomenimis, dominuoja lenkų, gudų ir „paprastoji kalba“, o lietuvių kalbą vartoja žmonės, atsikėlę iš įvairių Lietuvos vietų. Olgierdo Chominskio (1933) žemėlapyje *Mapa obszaru językowego Litewskiego w Rzeczypospolitej Polskiej 1928-1933* Pabradė pažymėta, kaip vietovė, kurioje vartojamos slavų ir žydų kalbos. Vėlesniame Lietuvių kalbos instituto dialektografijos skyriaus bendradarbių Kazimiero Almino-Alminauskio ir Gražutės Šlapelytės-Sirutienės sudarytame nepublikuotame žemėlapyje „Die Sprachen im Wilnagebiet“ (1942 m.) pažymėta, kad Pabradėje vartojama lenkų kalba (Vidugiris 1993: 128). *Lietuvių dialektologijoje* ir *Lietuvių kalbos dialektologijoje* Pabradės rajonas paminimas kaip vienas iš trijų, kuriuose labiausiai įsigalėjo lenkų kalba (Zinkevičius 1966: 24, 1994: 79). *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje* Pabradės apylinkių šiaurinė dalis nurodoma kaip riba, iki kurios įsivyravo lenkų ir gudų kalbos (LKTCH 2004: 100). Mokomojoje *Rytų aukštaičių vilniškių* knygoje teigiama, kad „suslavėjęs plotas tęsiasi per visas Pabradės¹³ apylinkes iki Nemenčinės, apima visą Vilniaus rajoną, taip pat didžiąją Šalčininkų rajono dalį“, „[š]iame suslavėjusiame plote dažniausiai kalbama *po prostu* – vadinamąja „paprastąja kalba“ (Kardelis, Kardelytė-Grinevičienė 2010: 34–35).

Vardijant mieste vartojamas kalbas, rusų kalba neminima. Zigmo Zinkevičiaus teigimu¹⁴, taip yra nutikę, nes ši kalba „naujausia ir atneštinė, išplitusi tik po karo, tačiau vartojama daugelio žmonių (ne vienodai dažnai) šalia gimtųjų kalbų. Vietiniams gyventojams (ne imigrantams) niekam ji nebuvo gimtoji“ (Zinkevičius 2006: 113).

Lietuvių kalbos ir literatūros institutas 1989 m. spalį rengė mokslinę ekspediciją, kurios vienas iš tikslų buvo patikslinti lietuvių, gudų ir lenkų kalbų paplitimo ribas rytų Lietuvoje. Ekspedicijos dalyvių teigimu, beveik visur yra pavykę nustatyti kalbų paplitimą vieno kaimo tikslumu.

¹²Vytauto Kardelio straipsniuose ir *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje* pateikiamos taiklios pastabos – abejonės apie plotų, kur patarmė nevartojama, priskyrimą patarmės teritorijai (Kardelis 2013a: 9–10, 20, 2013: 1, 3 išnaša, LKTCH 2004: 14).

¹³Originaliame tekste šis ir tolesni vietovardžiai kirčiuoti.

¹⁴Kalbama ne būtent apie Pabradę, o apie visoje Vilnijoje vartojamų kalbų žemėlapių sudarymo sunkumus (Zinkevičius 2006: 113).

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Užfiksuota, kad į šiaurę nuo Pabradės baigiasi lenkų tarmės, o „6 km Švenčionių link yra pirmas kaimas, kur šnekama gudiškai“¹⁵ (Čekmonas, Grumadienė 1993: 132, 134).

1995 m. atskirose Pabradės dalyse (Žvėrinėje, Saptiškėse ir Bajorėliuose¹⁶) ir Pabradės apylinkėse vyko V. Čekmono vadovaujama ekspedicija. Dalydamiesi savo patyrimais ir įžvalgomis apie sociolingvistinę miesto dalių padėtį, ekspedicijos dalyviai teigia, kad beveik nėra vietinių gyventojų (dauguma išvykę į Lenkiją), girdima rusų kalba, lietuvių kalba arba išmoktinė, arba ja kalba atvykėliai, lenkų kalba laikoma pažįstamų ir artimų žmonių kalba (anksčiau ji buvusi šeimos kalba). Konstatuojama, kad kalbinis kraštovaizdis¹⁷ po karo yra labai pakitęs:

- (1) V. Č. - *Przeważnie po rosyjsku. S1 - Tak, po rosyjsku. Młodzież. V. Č. - Po rosyjsku? S1 - Tak. Po rosyjsku, tylko słyszę. V. Č. - Mmm..? S2 - Było, że i po litewsku. V. Č. - Wszyscy, którzy powinni mówić po litewsku, w urzędach ludzie, umieją rozmawiać też. I język jest albo nauczo-, wyuczony, tak, albo ludzie przy-, przyjezdni. A tak, faktycznie. S1 - Po rosyjsku. Tak. V. Č. - Ale proszę zauważyć. Jeżeli ktoś wie, ktokolwiek wie, że osoba mówi po polsku, da? To do niego zwraca się po polsku. To znaczy, to ję -, język polski wychodzi taka, nu taki, jakby odgrywał rolę taką język a ludzi znajomych, ludzi poblizszych. Da? To świadczy o tym, że i w rodzinach, czasem gdzieś może język być, przynajmniej kiedyś był takim językiem rodzinnym. Bo on wynosi się teraz... Faktycznie to jest uogólnienie takie, rodziny, rozszerzenie pojęcia rodziny na znajomych. Ale nawet z tych polaków, którzy możemy porozmawiać z kimś po polsku, tak? Da? W domu jeżeli dzieci, wnuki już tam, gdzieś w miastach mieszkają, chodzą do rosyjskiej szkoły, to będą mówiły tak samo, po rosyjsku. To znaczy, faktycznie po wojnie, tutaj taki landszaft językowy, to znaczy, jak było, jaka sytuacja językowa była, faktyczna, ona zmieniła się ogromnie, prawda? Ten sam proces odbywał się i we wsiach na około¹⁸.*

Naujausiais vietovės tyrimais tikrą vadinti 2009–2012 m. dideliame Lietuvos rytinio pakraščio plote¹⁹ rengtas kelias žvalgomasias ekspedicijas. Remiantis jų duomenimis pateikiamas smulkus kalbų paplitimo tiriamuoju metu žemėlapis²⁰. Pabradė ir netoliese esantys Magūnų, Karkažiškės, Pavoverės ir Zalavo kaimai sudaro pietinę ir rytinę išskirto Pabradės-Joniškio arealo dalį. Nustatyta, kad Pabradėje kalbama ir lietuvių kalba, ir slavų kalbomis (rusų, lenkų). Čia, kaip ir kai kuriuose anksčiau minėtuose darbuose, teigiama, kad dominuoja slavų kalbų atmainos, lietuvių kalba arba

¹⁵Ne visai aišku dėl nurodomų ribų. Rašoma *Rytuose lenkų tarmės baigiasi į šiaurę nuo Pabradės (Pavoverė) <...>* (Čekmonas, Grumadienė 1993:134). Pavoverės kaimas yra į rytus nuo Pabradės.

¹⁶Kaimas, virtęs miesto dalimi.

¹⁷V. Čekmonas *kalbiniu kraštovaizdžiu (landszaft językowy)* vadina kalbinę krašto situaciją.

¹⁸Perrašyta iš garso įrašo, saugomo Lietuvių kalbos instituto Tarmių archyve. V. Č. – Valerijus Čekmonas, S1, S2 – studentės.

¹⁹Tikslias ploto ribas žr. Kardelis 2013: 2.

²⁰Kitų žemėlapių kontekste pastarasis atrodo labai smulkus ir išsamus, bet, autoriaus teigimu, jis tik „kiek išsamesnis ir tikslesnis“ (Kardelis 2013: 4).

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

išmokta, arba vartojama nevietinių²¹, tarmės vartojimo neužfiksuota, arealas laikytinas mišriu (Kardelis 2013: 5, 7).

Be to, Pabradė pateko, galima sakyti, į tuo pat metu, 2010 m. rudenį, vykdytą projektą *Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai*. Mieste apklausta 20 respondentų, kokybiniai giluminiai interviu Pabradėje neįrašinėti. Dėl nedidelės imties reprezentatyvesni būtų didesnio arealo (pavyzdžiui, Švenčionių rajono savivaldybės) duomenys, tačiau dėl savivaldybėje esančių miestų skirtingumo, būtų labai netikslu šiuos duomenis sieti su atskirais miestais²². Tyrimo metu 35 % apklaustųjų nurodė esantys lietuviai, 25 % – lenkai, 25 % – rusai, 15 % – kitų tautybių (Geben 2013: 219; Brazauskienė 2013: 177; 3 žemėlapis²³). Po lygiai (maždaug po 45 %) pabradiškių nurodė, kad jų gimtosios kalbos yra lietuvių ir rusų, lenkų kalbą kaip gimtąją nurodė mažiau nei 15 % asmenų (žr. 7 žemėlapi). Visi apklaustieji atsakė mokantys rusų kalbą, lenkiškai teigė mokantys apie 85 % gyventojų. Lietuvių kalba pabradiškiams atrodo gražiausia ir reikalingiausia, yra vienodo prestižo su rusų kalba. Lenkų kalba tarp prestižiškiausių Pabradėje nepaminėta (15, 17, 19 žemėlapiai). Atsakydami į klausimus apie tarmių vartojimą, 20 % apklaustųjų sakė mokantys kalbėti tarmiškai ir 20 % vartojantys tarmę (23A žemėlapis). Tarmiškai su tėvais teigė kalbantis kas dvidešimtas (Kalėdienė 2013a: 137).

Duomenis apie mieste vartojamas kalbas, tarmes, tarmės sampratą, nuostatas minėtų kalbinių kodų atžvilgiu galima papildyti keliomis pabradiškių mintimis iš 2012 m. darytų įrašų²⁴:

- (2) T. *Ar galima sakyti, kad Pabradės mieste yra viena kažkokia pagrindinė kalba?* P. *Ne, nėra. <...> O jūs pamėginkit nueit į bet kokią parduotuvę ir pasiklausykite, kaip kalba jie tarpusavyje – pardavėja su pardavėju, pirkėjas su pirkėju.* T. *Tikriausiai rusiškai ir lenkiškai.* P. *Įvairiai, įvairiai. <...> Bet kad už pagrindą imti. Vat, pavyzdžiui, kaip aš tarnavau Prienuose. Nu, ne šituose Prienuose. Ten trisdešimt du kilometrai nuo Kauno, tai ten tai jautėsi, kad išeini į miestelį, rajono centrą, ir kalbà tais laikais, tai septyniasdešimt kokie ten septinti <...>, kalba lietuviškai. <...> Čia to nesurasi, čia*

²¹Teiginį, kad lietuvių kalba Pabradėje vartojama nevietinių žmonių, reikėtų patikslinti. Vyriausi vyresniosios kartos (50 m. ir vyresni) vietiniai gyventojai Pabradėje slavakalbiai, tačiau tarp jaunų vyresniosios kartos gyventojų esama ir gimtakalbių lietuvių. Vienas tokių cituojamas šiame straipsnyje – 56 m. vyras.

²²Remiantis 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, matyti, kad Švenčionėliuose gyventojų daugumą sudaro lietuviai: 4039 iš 5771, Švenčionyse lietuvių yra vos daugiau nei pusė: 2799 iš 4963, Pabradėje, kaip jau minėta, lietuvių yra 1607 iš 5994 (žr. <https://osp.stat.gov.lt/2011-m.-surasymas>). Ploto nevienodumas aptariamas ir anksčiau minėtuose kalbininkų darbuose.

²³Čia ir toliau nurodomi kolektyvinės monografijos *Miestai ir kalbos II* žemėlapiai.

²⁴Įrašyti interviu su 4 pabradiškiais – moteris, 91 m., vyras, 57 m., moteris, 56 m., vyras, 33 m. Kiekvieno įrašo trukmė apie 50 min. Vyriausia pateikėja kalbinta lenkiškai, kiti – lietuviškai. Lietuviškai kalbinti pabradiškiai save laiko lietuviais.

- įvairiai. Vieni eis lietuviškai kalbės kiti, kiti nesuprasi kokia tuteišina kalba tokia. T. O tokia yra? P. Nu tokia rusų, lenkų toks mišinukas. (vyras 57 m.)*²⁵.
- (3) *T. Okokiom kalbom Jūs esat girdėjusi kalbant žmones Pabradėje, bet vietinius? P. Vietinius. Aišku – lenkiškai. T. O dar? P. Rusiškai, vietinių yra, o lietuvių – mažiausiai. <...> Mano manymu, tai taip. (moteris, 56 m.).*
- (4) *P. Kokia tarme čia turime kalbėti? Aukštaitiškai mes turim kalbėt? <...> Žinokit – ne. Čia gi suvažiavę. <...> Atsirado ta gamykla. Gerai, labai gerai. Suvažiavo jauni specialistai. <...> Suvažiavo iš visos Lietuvos, a vietinių čia lietuvių – viens, du, trys ir nusišauk! Ir nėra. <...> Reikia turėti tą aplinką, kurioj <...> vartoti, nes kaip aš galiu tarmiškai kalbėti, jeigu aš neturiu su kuo bendrauti, nei aš girdžiu, kaip čia esant. <...> T. O kaip manot, ar galima atpažint pabradiškį kur nors, ar ne? P. Ne, žinokit aš tai tikrai nepasakyčiau. A kuo? Aš nejaučiu tos tarmės Pabradės. (vyras, 57 m.).*
- (5) *T. O Jum yra tekę girdėti, kad kas nors Pabradėje kalbėtų tarmiškai? P. Neatsimenu. <...> Nu, va dabar truputėlį atsiminiau. Kadangi turiu kaimyną. Jaunas dar, bet jau vyras. Ir jisai iš Pakruojo. Vis tiek skiriasi ta tarmė, pavyzdžiui, nuo mūsų tarmės. <...> Mes jį vadinam, nu, vat jeigu aš nuo savęs. Tada jis man vis tiek lietuviškai kalba, tik tai su tarme, tai man atrodo, jokių būdu kad ne kaimietiškas, o kad iš Lietuvos. (moteris, 56m.).*
- (6) *P. Man atrodo, žmonės tie, kurie lietuviškai kalba Pabradėje, jie kalba ta normine kalba. <...> Aukštaičiai, jie irgi turi įvairiausių tų tarmių, bet, kaip sakau, Pabradėje kalba ta normine kalba. To kalbinio aukštaičių akcento nelabai, nelabai pasitaiko. (vyras, 33 m.).*

Šiuose interviu išsakytos mintys, kalbant labai apibendrintai, paantrina tyrėjų išvados: vietovėje vartojamos kelios kalbos, tarmė nevartojama. Atsakymai į klausimus apie mieste vartojamų kalbų santykį, kurios nors kalbos dominavimą, pateikėjo etninę ir kalbinę tapatybę ir kt. buvo skirtingi ir kartais net to paties žmogaus kalboje prieštaringi. Esamus kalbinio kraštovaizdžio tyrimus būtų pravartu papildyti išsamesniais kiekybiniais ir kokybiniais tyrimais, galinčiais suteikti vertingų duomenų apie Pabradės gyventojų kalbinį elgesį ir kalbines nuostatas skirtingų kalbinių kodų atžvilgiu.

3. Kalbų vartojimas

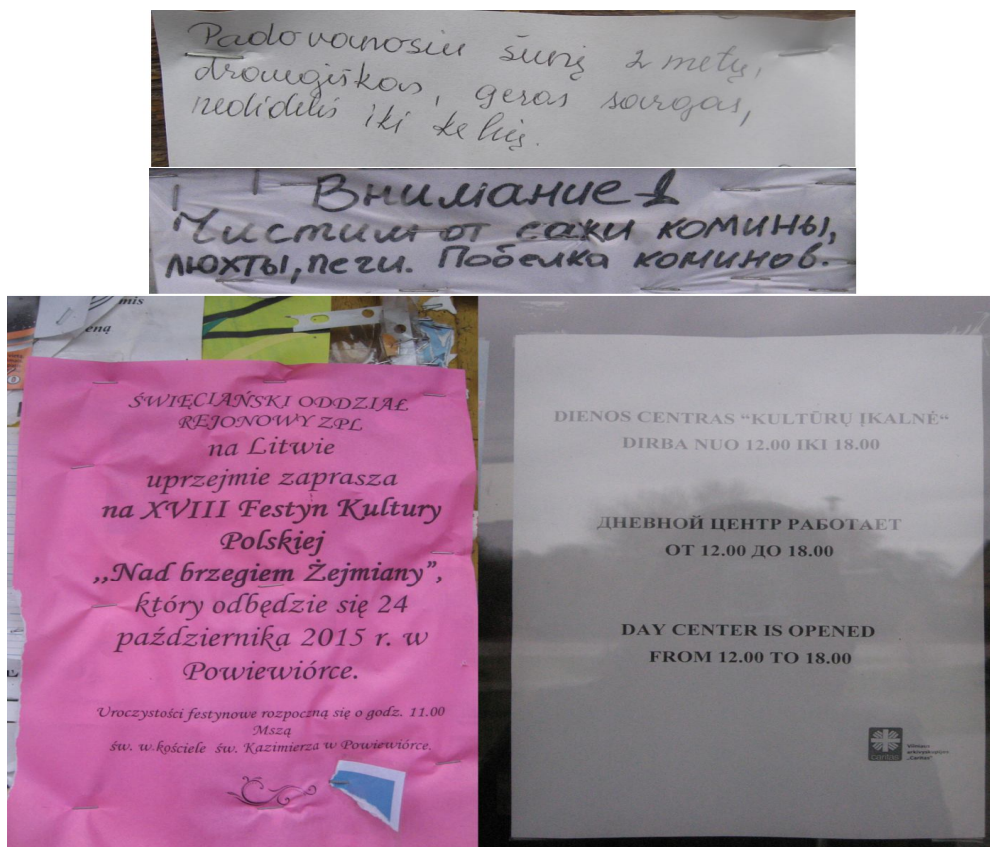
2012 m. įrašinėjant (šiam straipsnyje anksčiau minėtus ir cituotus) interviu, turint galvoje esamą (tuomet dar būsimą) kalbinio kraštovaizdžio tyrimą ir darant prielaidas dėl kalbų pasirinkimo rašant skelbimus rezultatų, pabradiškių buvo paklausta, kokia kalba ar kalbomis pateikėjai yra rašę ar rašytų skelbimą:

²⁵T – tyrėja, P – pateikėjas, pateikėja.

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

- (7) P. Lietuviškai. <...> Jeigu, jeigu, (pauzė) bet tada būtinai pakabinčiau telefoną, kadangi vis tiek kalba toliau tęstųsi rusų kalba, net ne lenkų. Kažkodėl tai <...> visada eina rusų kalba toliau. (vyras, 57 m.).
- (8) P. Turit omeny asmeniškai? T. Taip. P. Savo. Reiškia ten parduodu, perku ten. <...> Lietuvių, lietuvių. <...> T. Kreipėsi žmonės, jie suprato, kas buvo parašyta? P. Kreipėsi. T. Ir skelbimą rašėt tik lietuviškai, nerašėt jo kitom kalbom? P. Kitom – ne. (moteris, 56 m.).
- (9) P. Lietuviškai. T. Tik lietuviškai? P. Na, pagalvočiau rašydamas. Gal, gal labai norėdamas parduoti, (juokiasi) <...> marketingo sumetimais gal parašyčiau ir kitom kalbom. (vyras, 33 m.)²⁶.

Surūšiačius nufotografuotus skelbimus, nustatyta, kad, be atsakymuose paminėtos lietuvių kalbos, skelbimai Pabradėje rašomi dar trimis kalbomis – rusų, lenkų ir anglų²⁷, žr. 1 paveikslą.

1 paveikslas. Pabradės skelbimai

²⁶Kaip jau minėta, visi prisistatė esantys lietuviai, gimtoji kalba – lietuvių. Moteris savo gimtąją kalbą išmoko mokykloje.

²⁷Kalbinio kraštovaizdžio tyrimuose įprasta suskaičiuoti visas tyrimo vienetuose pavartotas kalbas. Šiuo būdu, net vienas, pavyzdžiui, tikslingai sukurtas itin daugiakalbis vienetas, patekęs į tyrimą, gerokai pagausina tiriamoje vietovėje vartojamų kalbų skaičiaus rezultatą. Šiame tyrime skelbimuose esantys atskirų kalbų fragmentai, pavyzdžiui, korėjiečių, į mieste vartojamų kalbų skaičių neįtraukti.

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Šios keturios kalbos skelbimuose vartojamos skirtingai: lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis rašomi vienkaliai, ir dvikaliai arba trikalbiai skelbimai, anglų kalba vartojama tik kartu su kitomis kalbomis, vienkalių anglišku skelbimų nėra. Dažniausiai pasirenkama rašyti viena kalba: tokie yra 343 skelbimai (85,8 % visų skelbimų). Dvikalių ir trikalių skelbimų nedaug: dviem kalbomis parašyti 52 skelbimai (13 %), o trimis – tik 5 (1,2 %) ²⁸ (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Skelbime vartojamų kalbų skaičius

Kalbų skaičius	Skelbimų skaičius
1	343 (85,8 %)
2	52 (13 %)
3	5 (1,2 %)
	400

Vienos ar kelių kalbų pasirinkimas, rašant skelbimą, yra skelbimo autoriaus kalbinės ir verslumo kompetencijų ženklai, taip pat supratimo apie potencialių skaitytojų kalbines galimybes išraiška. Be to, atsižvelgiama ir į tai, kokia kalba ar kalbos tinka viešosioms erdvėms. Kadangi dauguma skelbimų parašyti turint komercinį interesą, galima tikėtis, kad, jei tik gebama rašyti ne viena mieste vartojama kalba, tai pasirenkama ta ar tos, kuriomis tikimasi geriausiai pasiekti norimų tikslų – parduoti, pirkti, išnuomoti, dovanoti ir kt.

Remiantis šia prielaida, lietuvių ir rusų kalbos pabradiškių mokamos ir atrodo suprantamos daugumai miestiečių (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Kalbų vartojimas

Kalba	Vienkalių skelbimų skaičius		Dvikalių skelbimų skaičius		Trikalių skelbimų skaičius		Bendras skelbimų skaičius	
	Kalba pavartota bent kartą	Kalba nepavartota	Kalba pavartota bent kartą	Kalba nepavartota	Kalba pavartota bent kartą	Kalba nepavartota	Kalba pavartota bent kartą	Kalba nepavartota
Lietuvių	279 (69,8 %)	64 (16 %)	52 (13 %)	0 (0 %)	5 (1,2 %)	0 (0 %)	336 (84 %)	64 (16 %)
Rusų	62 (15,5 %)	281 (70,3 %)	44 (11 %)	8 (2 %)	5 (1,2 %)	0 (0 %)	111 (27,7 %)	289 (72,3 %)
Lenkų	2 (0,5 %)	341 (85,3 %)	8 (2 %)	44 (11 %)	4 (1 %)	1 (0,2 %)	14 (3,5 %)	386 (96,5 %)
Anglų	0 (0 %)	343 (85,8 %)	0 (0 %)	52 (13 %)	1 (0,2 %)	4 (1 %)	1 (0,2 %)	399 (99,8 %)

²⁸Vienakaliai ženklai ir kituose tyrimuose sudaro didžiausias grupes, o daugiakaliai – mažiausias (žr. Cenoz, Gorter 2006: 72; Edelman 2006: 152; Muth 2008: 132; Šulcaitė 2015: 43).

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Pabradės kalbiniame kraštovaizdyje vartojamos visų mieste gyvenančių didesnių etninių grupių kalbos. Tačiau gretinant skelbimų lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis grupes ir atitinkamų etninių grupių dydį mieste, matyti, kad nėra tiesioginės šių dalykų sąsajos. Lietuvių kalbą galima vadinti dominuojančia Pabradės skelbimų kalba, lenkų kalba skelbimuose vartojama retai. Atotrūkį tarp lenkų etninės grupės dydžio Pabradėje ir menkos raiškos kalbiniame kraštovaizdyje galima sieti su Vilniaus lenkų tyrimų rezultatais. Kalbama dažniausiai lenkiškai, o skaitoma lietuviškai arba rusiškai, rašoma, naršoma internete lietuviškai (plačiau žr. Geben 2010: 157–161).

Panašią situaciją dėl lenkų kalbos vartojimo Vilniaus kalbiniame kraštovaizdyje yra užfiksavęs Sebastianas Muthas. Ištyrus keturių seniūnijų (Antakalnio, Šnipiškių, Naujamiesčio ir Senamiesčio) viešųjų erdvių užrašus, nerasta nė vieno užrašo lenkų kalba (Muth 2008: 139). Lenkų kalba kartu su lietuvių kalba vartojama tik religiniuose kontekstuose. Tyrėjas daro prielaidą, kad lenkų kalbos nebuvimas yra dėl asimiliacijos:

Kita vertus, lenkų kalba Vilniaus kalbiniame kraštovaizdyje sutinkama retai. Tačiau kadangi Lenkiją ir Lietuvą sieja tvirti kultūriniai ir ekonominiai ryšiai, o lenkų etninė grupė Vilniuje gyvena jau šimtmečius, skurdus lenkų kalbos vartojimas viešosiose erdvėse galėtų būti vertinamas kaip tam tikra etninių lenkų asimiliacija. Vienintelė viešojo sritis, kurioje galima aptikti lenkų kalbą – religiniai kontekstai (Muth 2008: 141)²⁹.

Nors neturima duomenų nei apie skelbimus rašančiųjų etninę tapatybę, nei apie gimtąsias kalbas, nei apie šių dalykų (ne)sutapimą, tačiau galima svarstyti, kad gausūs skirtingo taisyklingumo ir sklandumo skelbimai lietuvių kalba reiškia, kad šia kalba pasirenka rašyti ne tik lietuviai. Išskirtinė lietuvių kalbos padėtis, apibendrinus 2 vykusių projektų (*Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose* ir *Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai*) duomenis, nustatyta visuose Lietuvos miestuose: net ir daugiakalbių ir daugiataučių miestų oficialios sferos „<...> yra tapusios beveik visiškai lietuviškos, čia ne tik lietuviai, bet ir kitakalbiai dažniausiai vartoja valstybinę kalbą.“ Be to, miestuose gyvenantys lenkai ir rusai moka lietuvių kalbą ir ją vartoja viešajame gyvenime (Ramonienė 2013a: 235).

Vienkalbių skelbimų grupėje vyrauja skelbimai, parašyti lietuvių kalba: 279 (69,8 %). Antra pagal dydį, tačiau kur kas mažesnė, skelbimų grupė – rusų kalba parašyti skelbimai. Tokių nufotografuota

²⁹Versta straipsnio autorės. Pirminis tekstas: *Polish on the other hand is equally underrepresented in the linguistic landscape of Vilnius. But as Poland and Lithuania share strong cultural and economic ties and as the Polish minority in Vilnius lives in the city already for centuries, the absence of the Polish language in public sphere might very well be attributed to a certain degree of assimilation by ethnic Poles. The only instance where Polish is visible in public sphere is in religious contexts (Muth 2008: 141).*

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

62 (15,5 %). Mažiausiai skelbimų lenkų kalba – 2 (0,5 %). Be to, abu šiuos skelbimus rašė ne privatūs asmenys, o Lietuvos lenkų sąjungos Švenčionių skyrius (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Vienakalbiai skelbimai

Kalba, -os	Skelbimų skaičius
Lietuvių	279 (69,8 %)
Rusų	62 (15,5 %)
Lenkų	2 (0,5 %)
Iš viso	343 (85,8 %)

Skelbimų, parašytų dviem kalbomis, nufotografuota 52 (13 %). Kaip jau minėta, dvikalbiai skelbimai pagal juose vartojamas kalbas ir jų eilę skelbime suskirstyti į keturias grupes: lietuvių-rusų, rusų-lietuvių, lietuvių-lenkų, lenkų-lietuvių (žr. 4 lentelę³⁰).

4 lentelė. Dvikalbių skelbimų pavyzdžiai

Lietuvių k.	Rusų k.
<i>Superku senovines monetas, ženkliukus ir kitus senovinius daiktus³¹.</i>	<i>Куплю старинные монеты, значки и другие антикварные предметы.</i>
Rusų k.	Lietuvių k.
<i>ПРОДАЮ!! Маленькую кортошку.</i>	<i>PARDUODU!! Mažas bulves.</i>
Lietuvių k.	Lenkų k.
<i>Perku krienų šaknis. Moku 0.3 EU už kilogramą. Didesnį/ kiekį galiu pasiimti pats. Skambinkite arba rašykite mielai/ viską paaiškinsiu. Nuo 2015-08-01 iki 2015-12-01.</i>	<i>Kupię korzenie chrzanu. Płacę 0.3 EU za kilogram. Większą/ ilość mogę zabrać z miejsca. Dzwoncie albo piszcie/ wszystko z przyjemnością wytłumaczę. Od 2015-08-01 do/ 2015-12-01.</i>
Lenkų k.	Lietuvių k.
<i>Śpiewajcie Panu pieśń nową/ Воспойте Господу новую песнь/ Naują giesmę giedokite Viešpačiui/ NABÓR DO CHÓRU/ Kviečiame įsijungti/ į JAUNIMO CHORĄ/ Giedame sekmadieniais/ 13.30 val. Šv. Mišiose/ Zapraszamy włączyć się/ do młodzieżowego chóru/ Chór śpiewa podczas niedzielnej/ Mszy Świętej o godz. 13.30/ Więcej informacji<...>/ Kreipkis į vargonininkę Aušrą <...>/ Pabradės Švč. M. Marijos, Šeimos Karalienės bažnyčia.</i>	

Lietuvių kalba vartojama visuose dvikalbiuose skelbimuose. Be to, deriniai, kuriuose lietuvių kalba yra pirmoji skelbimo kalba, dažnesni, plg. lietuvių-rusų – 39 skelbimai ir rusų-lietuvių – 5; lietuvių-lenkų – 6 ir lenkų-lietuvių – 2. Lyginant rusų ir lenkų kalbų vartojimą matyti, kad skelbimų,

³⁰Čia ir toliau dvikalbių ir daugiakalbių skelbimų pavyzdžiai pateikiami lentelėse.

³¹Skelbimus stengtasi perrašyti kuo tiksliau. Pasviruoju brūkšniu žymima eilutės pabaiga. Neįskaitytos arba fotografuojant „nukirstos“ vietos pažymėtos taip - (?).

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

kuriuose pirmoji arba antroji kalba yra rusų, yra daugiau nei tų, kuriuose vartojama lenkų, plg. 44 ir 8 (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Dvikalbių skelbimų kalbų deriniai

Antroji skelbimo kalba Pirmoji skelbimo kalba	Lietuvių kalba	Rusų kalba	Lenkų kalba
Lietuvių kalba	-	39	6
Rusų kalba	5	-	0
Lenkų kalba	2	0	-
Iš viso			52

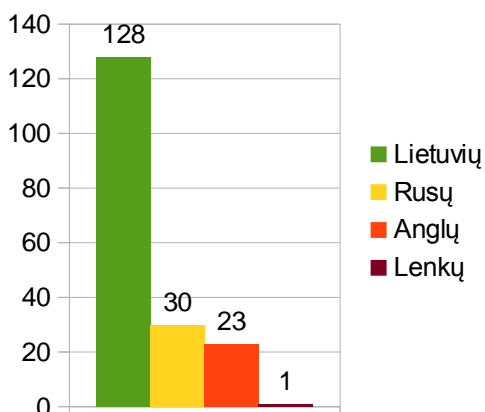
Trikalbių skelbimų grupė mažiausia, sudaryta tik iš 5 skelbimų. Kaip ir dvikalbių skelbimų atveju, visuose yra vartojama lietuvių kalba. Užfiksuoti tokie kalbų vartojimo eilės deriniai – lietuvių-lenkų-rusų (1 skelbimas), lietuvių-rusų-anglų (1), lietuvių-rusų-lenkų (1), lenkų-lietuvių-rusų (2) (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Trikalbių skelbimų pavyzdžiai

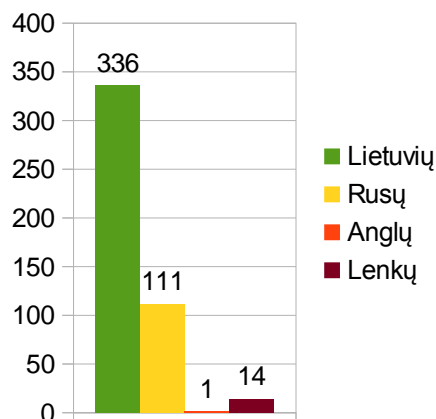
Lietuvių k.	Lenkų k.	Rusų k.
<i>KALĖDŲ SENELIO PROGRAMA! į namus, darželį, ofisą</i>	<i>ŚWIĄTECZNY PROGRAM ŚW. MIKOŁAJA!</i>	<i>ПРАЗДНИЧНАЯ ПРОГРАММА ДЕДА МОРОЗА!</i>
Lietuvių k.	Rusų k.	Lenkų k.
<i>Parduodamas namas su žemės sklypu (30 arų) Švenčionyse/ Strūnaičio g. <...>/ Kaina derinama./ <...></i>	<i>Продаётся дом с участком земли (30 соток) в Швянчен(?) / улицы Strūnaičio, дом<...>./ Цена договорная./<...></i>	<i>Sprzedajesię dom z działką (30 a) w Świeńciańach, uli(?) / Strūnaičio, dom<...>./ Cena do uzgodnienia/ <...></i>
Lenkų k.	Lietuvių k.	Rusų k.
<i>Sprzedam klacz, ok. 17 lat, chodzi w zaprzęgu, nie/ boji się ruchu ulicznego, spokojna, przyjazna, pasuje pod siodło i do pracy. 600 Eur. Cena do/ negocjacji.</i>	<i>Parduosiu kumelaitę, apie 17 m., kinkoma,/ nesibaido automobilių, ramaus budo, draugiška, tinkama jojinėjimui ir darbui. 600 Eur. Kaina/ suderinama.</i>	<i>Продам лошадь, ок. 17 лет, можно запрягать,/ не боится автомобилей, спокойная, подходит/ для конной езды и для работ. 600 Евро. Цена/ договорная</i>
<i>Sprzedam krowę mleczną, ok. 6 lat, spokojna. 700/ Eur. Cena do negocjacji.</i>	<i>Parduodu 6 metų pieninę karvę, rami. 700 Eur./ Kaina suderinama.</i>	<i>Продаю корову, ок. 17 лет, спокойная, легко/ доится. 700 Евро. Цена договорная.</i>
Lietuvių k.	Rusų k.	Anglų k.
<i>DIENOS CENTRAS “KULTŪRŲ ĮKALNĖ”/ DIRBA NUO 12.00 IKI 18.00</i>	<i>ДНЕВНОЙ ЦЕНТР РАБОТАЕТ/ ОТ 12.00 ДО 18.00</i>	<i>DAY CENTER IS OPENED/ FROM 12.00 TO 18.00</i>

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

2008 m. ir 2015 m. Pabradėje fotografuotų užrašų (tiltų užrašai ir skelbimai) tyrimų rezultatai kalbų vartojimo aspektu pasiskirsto labai panašiai: vyrauja užrašai lietuvių kalba, mažiausiai užrašų lenkų kalba, panašus užrašų rusų kalba santykis. Skiriasi tik užrašų anglų kalba skaičius: ant tiltų anglškų užrašų daugiau nei miesto skelbimuose.³² Suprantama, kad taip yra dėl skirtingo rašančiųjų amžiaus, potencialių užrašų skaitytojų ir užrašų rašymo tikslų (žr. 2 ir 3 paveikslus).

2 paveikslas. Tiltų užrašų kalbos

3 paveikslas. Skelbimų kalbos

Anglų kalba užfiksuota 1 trikalbiame skelbime, esančiame ant VA „Carito“ užsieniečių integracinio dienos centro durų (ten, kur jai tikrai yra adresatas). Be to, anglškų užrašų tikėtasi rasti Užsieniečių registracijos centro prieigose, tačiau ties vartais esantis užrašas parašytas lietuvių kalba, žr. 4 paveikslą.

4 paveikslas. Informacinis pranešimas, skirtas norintiems patekti į Užsieniečių registracijos centrą

³² 2 paveikslo diagrama sudaryta, remiantis straipsnyje *Pabradės tiltų užrašai: sociolingvistinis aspektas* pateiktais duomenimis (Gruodytė 2010:78).

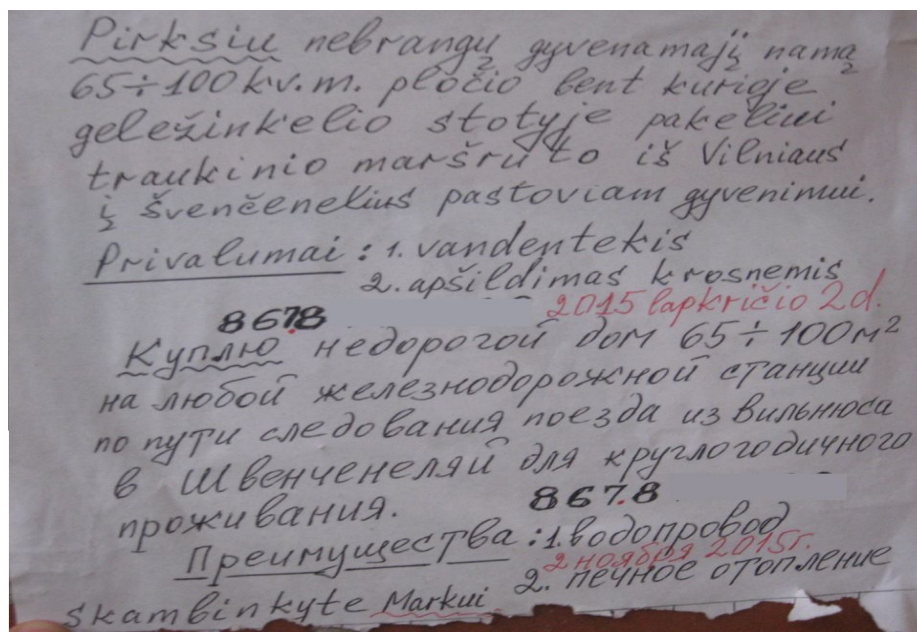
Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Anglų kalba, dominuojanti didžiųjų miestų kalbiniame kraštovaizdyje, mažo neturistinio miesto viešosiose erdvėse reta. Vietos gyventojų tarpusavio bendravimui (dauguma skelbimų lokalūs) pakanka lietuvių ir rusų kalbų.

4. Kalbų svarbos ženklai

Kalbų išsidėstymo eilė, šrifto dydis, kito šrifto pasirinkimas ir teksto apimtis dvikalbiuose ir daugiakalbiuose skelbimuose laikomi požymiais, padedančiais įvertinti juose esančių kalbų svarbą (Cenoz, Gorter 2006: 74). Kalbų eilė skelbimuose aptarta, pristatant dvikalbius ir trikalbius skelbimus. Kaip minėta, Pabradėje lietuvių kalba yra vartojama visuose dvikalbiuose ir daugiakalbiuose skelbimuose, taip pat daugiau skelbimų, kuriuose ši kalba yra pirmoji.

Šrifto dydžio skirtumus arba vienodumą, to paties arba skirtingų šriftų vartojimą galima vertinti ir lyginti tik kalbant apie spausdintus dvikalbius ir trikalbius skelbimus. Nufotografuotas 41 spausdintas skelbimas, 12 ranka rašytų skelbimų, 4 skelbimų tekstas spausdintas ir papildytas ranka. Lyginant ranka parašytus dvikalbių³³ skelbimų tekstus, galima žiūrėti, ar nėra kokių kitų „išskirtinumą“ rodančių ženklų – pabraukimo, pastorinimo, rašytinių ir spausdintinių raidžių vartojimo ir pan. Pastebėta, kad ranka tekstus abiem kalbomis stengiasi rašyti kuo panašiau: jei pabraukta, storinta, išskirta kita spalva ir pan., tai tai daryta abiejuose tekstuose (žr. 5 paveikslą).

5 paveikslas. Ranka rašytas skelbimas, kuriame abu tekstus stengiasi rašyti kuo panašiau

³³ Visi trikalbiai skelbimai yra spausdinti.

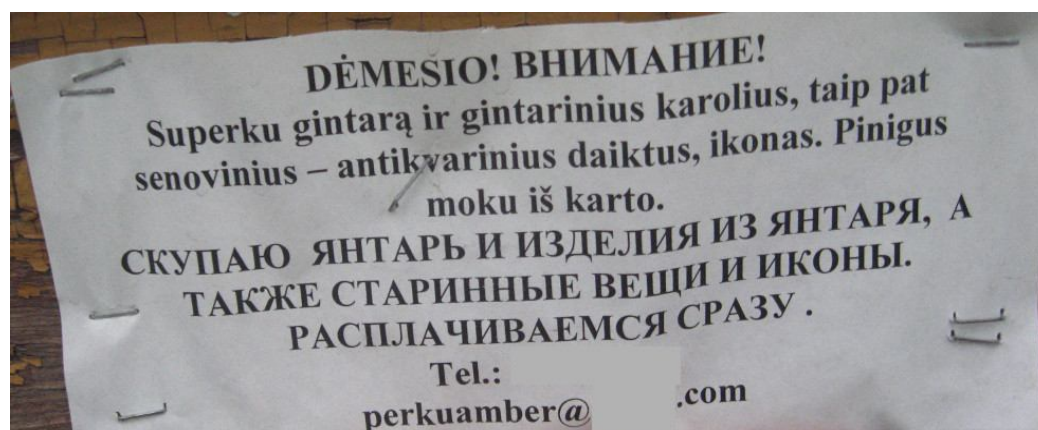
Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Daugumos spausdintų dvikalbių ir trikalbių skelbimų tekstai abiem kalbomis taip pat rašyti vienodo dydžio šriftu. Didesniu šriftu rašyta 10 skelbimų: 7 skelbimuose – didesni atskiri teksto fragmentai, 3 – didesnis visas tekstas viena iš kalbų, žr. 7 lentelę.

7 lentelė. Šrifto dydis spausdintuose kelių kalbų skelbimuose

Šrifto dydis	Dvikalbiai skelbimai	Trikalbiai skelbimai
Vienodas	27	4
Didesnis LT	5	1
Didesnis RU	2	0
Didesnis PL	2	0
Didesnis EN	-	0
	36	5

Paprastai didesniu šriftu rašomas visas pirmosios skelbimo kalbos tekstas ar jo fragmentas, tačiau esama ir išimčių, kai kalbos eilė teikia pirmumą vienai kalbai, o didesniu šriftu užrašomas tekstas kita kalba, žr. 6 paveikslą.

6 paveikslas. Neįprasta kalbų svarbos raiška

Mišrieji – spausdinti ir ranka papildyti – skelbimai skirtingi: 2 skelbimų tekstai abiem kalbomis (lietuvių ir rusų) spausdinti, viename ranka papildyta tik lietuviškoji skelbimo dalis, kitame ranka prirašytas telefonas, dar 2 skelbimų tekstas viena kalba spausdintas, kita kalba prirašytas ranka. Pastaruosius prierašus ranka, ko gero, taip pat galima vertinti kaip kalbų svarbos raišką – svarbesnė kalba yra pirmoji ir spausdinta. Pirmoji kalba abiejuose – lietuvių kalba, prierašai ranka – rusų ir lenkų kalbomis.

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Šriftų įvairovės tekstuose skirtingomis kalbomis beveik nėra. Atsisakyta minties lyginti dvikalbių ir daugiakalbių skelbimų atskiromis kalbomis parašytų tekstų apimtį itin preciziškai. Dažnai skirtingomis kalbomis parašytas teksto dalis skiria tik žodžio *telefonas* trumpinio *tel.* pavartojimas, todėl, remiantis tik šiuo skirtumu, laikyti, kad lietuviško teksto apimtis didesnė, būtų netikslu. Skirtingos apimties tekstas užfiksuotas 13 skelbimų: 9 skelbimų didesnė lietuviškoji dalis, 3 skelbimų rusiškoji ir 1 lenkiškoji.

5. Apibendrinimas

Straipsnyje analizuojama medžiaga leidžia apibendrinti, kad skelbimai Pabradėje rašomi keturiomis kalbomis – lietuvių, rusų, lenkų ir anglų. Pastebėta, kad šių kalbų vartojimo dažnumas skirtingas: dažniau vartojamos kalbos – lietuvių ir rusų, lenkų ir anglų kalbos vartojamos retai. Lietuvių, rusų ir lenkų kalbų dažnumo pasiskirstymas kiek kontrastuoja su etninių grupių išsidėstymu pagal gausumą. Didžiausia etninė grupė mieste yra lenkai, tačiau gretinant skelbimų lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis dažnumą ir atitinkamų etninių grupių dydį mieste, matyti, kad nėra tiesioginės šių dalykų sąsajos. Vis dėlto reikia pasakyti, kad Pabradės kalbiniame kraštovaizdyje vartojamos visų didesnių čia gyvenančių etninių grupių kalbos.

Nustatyta, kad vyrauja skelbimai lietuvių kalba: šia kalba parašyta daugiausiai vienkalių skelbimų, be to, ji vartojama visuose dvikalbiuose ir trikalbiuose skelbimuose, dažniau kaip pirmoji skelbimo kalba. Pastebėta, kad 2008 m. ir 2015 m. fotografuotų užrašų (2008 m. fotografuoti tiltų užrašai) tyrimų rezultatai mieste vartojamų kalbų aspektu pasiskirsto labai panašiai: vyrauja užrašai lietuvių kalba, mažiausiai užrašų lenkų kalba, panašus užrašų rusų kalba santykis. Dėl skirtingo rašančiųjų amžiaus, potencialių užrašų skaitytojų ir užrašų rašymo tikslų skiriasi tik užrašų anglų kalba skaičius.

Keičiantis istorinėms aplinkybėms, keitėsi Pabradės gyventojų sudėtis, mieste vartojamos kalbos, jų santykis. Kalbų vartojimo žemėlapiuose, dialektologų darbuose miestas pristatomas kaip vietovė, kurioje dominuoja slavų kalbos. Atskirose kalbinio kraštovaizdžio dalyse – tiltų užrašuose ir skelbimuose – dažniausiai vartojama kalba – lietuvių, antra pagal dažnumą – rusų. Gausūs skelbimai šiomis kalbomis rodo jas šiuo metu esant svarbias rašytiniame pabradiškių tarpusavio bendravime.

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Santrumpos

V. Č. – Valerijus Čekmonas

S1 – studentė

S2 – studentė

T. – tyrėja

P. – pateikėja

Padėka

Nuoširdžiai dėkoju Pabradės seniūnui E. Voršinskiui, suteikusiam straipsniui reikalingų duomenų. Labai ačiū prof. dr. D. Mikulėnienei ir prof. dr. D. Aliūkaitei už dosnų dalijimąsi profesinėmis žiniomis ir įžvalgomis.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

- Aliūkaitė, D., D. Mikulėnienė. 2014. Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė (sud.). Vilnius: Briedis, 29–47.
- Backhaus, P. 2007. *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Blommaert, J., I. Maly. 2014. Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: a case study. *Tilburg Papers in Culture Studies* 100. Interneto prieiga https://www.tilburguniversity.edu/upload/6b650494-3bf9-4dd9-904a-5331a0bcf35b_TPCS_100_Blommaert-Maly.pdf Žiūrėta: 2016-02-04.
- Brazauskienė, J. 2013. Lietuvos rusų kalbinės nuostatos. *Miestai ir kalbos II*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 175–184.
- Cenoz, J., D. Gorter. 2006. Linguistic landscape and minority languages. *International Journal of Multilingualism*, 3 (1), 67–80. Interneto prieiga <https://pure.knaw.nl/ws/files/623583/20871.pdf> Žiūrėta: 2015-12-18.
- Chominski, O. (sud.). 1933. *Mapa obszaru językowego Litewskiego w Rzeczypospolitej Polskiej 1928–1933*. Žemėlapis. Warszawa: Zakł. Graf. Straszewiczów.
- Čekmonas, V., L. Grumadienė. 1993. Kalbų paplitimas rytų Lietuvoje. *Lietuvos Rytai*. K. Garšva, L. Grumadienė (sud.). Vilnius: Valstybinis leidybos centras. 132–136.
- Čekmonas, V., L. Grumadienė (sud.). 1997. *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa. Sociolingvistika*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Die Sprachen im Wilnagebiet*, 1942. Žemėlapis (nepublikuotas).
- Edelman, L. 2006. The linguistic landscape of Kalverstraat. A pilot study. *Artikelen van de Vijfde Sociolinguïstische Conferentie*, T. Koole, J. Nortier, B. Tahitu (eds.). Delft, the Netherlands: Eburon, 148–155.
- Geben, K. 2010. Vilniaus lenkų kalbinė savimonė, daugiakalbystė ir tapatybė. *Miestai ir kalbos II*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 153–173.

- Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt
- Geben, K. 2013. Lietuvos lenkai ir lenkų kalba Lietuvoje. *Miestai ir kalbos II*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 217–233.
- Gorter, D. 2006. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Gorter, D. 2013. Linguistic landscapes in a multilingual world. *Annual Review of Applied Linguistics* 33, 190–212.
- Gruodytė, J. 2010. Pabradės tiltų užrašai: sociolingvistinis aspektas. *Lituanistica* 1 (4), 70–80. Interneto prieiga <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367176170484/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> Žiūrėta: 2016-07-13.
- Kalėdienė, L. 2013. Kur ir kaip saugoti surinktą medžiagą. *Visos tarmės gražiausios...* D. Mikulėnienė (moksl. red.). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. 39–43.
- Kalėdienė, L. 2013a. Požiūris į tarmes ir nuostatos dėl jų vartojimo trijose Dzūkijos etnografinio regiono dalyse. *Miestai ir kalbos II*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 125–151.
- Kardelis, V. 2013. Kalbų vartojimas rytų aukštaičių vilniškių patarmėje. *Lietuvių kalba* 7, <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/91/72>
- Kardelis, V. 2013a. Dar dėl rytų aukštaičių vilniškių patarmės ribų. *Lietuvių kalba* 7, <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/47/71>
- Kardelis, V., D. Kardelytė-Grinevičienė (sud.). 2010. *Rytų aukštaičiai vilniškiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- LKTCH 2004 – R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa (sud.) *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninė versija, prieiga internete www.lkz.lt Žiūrėta: 2015-11-12.
- Muth, S. 2008. Multiethnic but multilingual as well? – The linguistic landscapes of Vilnius. *Norddeutsches Linguistisches Kolloquium*, S. Sahel, R. Vogel (eds.) 121–146. Interneto prieiga http://biecoll.ub.uni-bielefeld.de/volltexte/2009/2007/pdf/Muth_NLK08.pdf Žiūrėta: 2016-01-14.
- Nevinskaitė, L. 2013. Kalbų mokėjimas ir vartojimas didžiuosiuose ir mažesniuose miestuose. *Miestai ir kalbos II*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 55–72.
- Ramonienė, M. (moksl. red.) 2013. *Miestai ir kalbos II*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. 2013a. Lietuvos urbanistiniai kalbiniai repertuarai ir XXI amžiaus sociolingvistinės perspektyvos. *Miestai ir kalbos II*. M. Ramonienė (moksl. red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 235–239.
- Surašymas 2011 – 2011 m. gyventojų ir būstų surašymas, <http://osp.stat.gov.lt/2011-m.-surasymas> Žiūrėta: 2015-10-05.
- Šulcaitė, A. 2015. *Linguistic Landscapes: A Comparative Analysis of Urban Multilingualism in Tartu, Kaunas and Mainz*. Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas. Interneto prieiga http://www.lvb.lt/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=VDU&docId=ELABAETD11570873&fromSitemap=1&afterPDS=true Žiūrėta: 2016-06-16.

Gruodytė, J.. Tarmių vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys). *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 244–264, www.taikomojikalbotyra.lt

Vidugiris, A. 1993. Etnolingvistinė pietryčių Lietuvos padėtis XX a. pirmojoje pusėje. *Lietuvos Rytai*. K. Garšva, L. Grumadienė (sud.). Vilnius: Valstybinis leidybos centras. 115–131.

Zinkevičius, Z. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Z. 1994. *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Zinkevičius, Z. 2006. *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Kalbų vartojimas Pabradėje (skelbimų duomenys)

Joana Gruodytė

Santrauka

Straipsnyje pristatomas kiekybinis Pabradės skelbimų tyrimas. Juo tęsiami 2008 m. pradėti Pabradės kalbinio kraštovaizdžio tyrimai. Fotografuojant įvairius užrašus šios vietovės viešosiose erdvėse, stebima, kokios kalbos (rašytine forma) vartojamos mažame (5542 gyventojų) daugiataučiaame mieste. Pabradėje gyvena daugiau nei penkių tautybių žmonės, didžiausia etninė grupė – lenkai (42,5 %). 2015 m. tris kartus (sausį, gegužę ir gruodį) fotografuoti 5 miesto skelbimo lentų ir kitų vietų skelbimai. Fotografuoti visi tuo metu buvę skelbimai, vėliau analizei atrinkta 400 skirtingų skelbimų. Medžiaga rūšiuota pagal atlikimo būdą (rašyta ranka, spausdinta, mišru – ir spausdinta, ir rašyta ranka), kalbas, kalbų skaičių skelbime, kalbų eilės tvarką (jei skelbimas ne viena kalba). Žiūrėta, ar kuri nors iš vartojamų kalbų vyrauja, kaip tai reiškama.

Vienkalbiai skelbimai mieste rašomi lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis, esama dvikalbių ir trikalbių skelbimų. Skaičiuojant mieste gyvenančių etninių grupių kalbomis parašytus skelbimus nustatyta, kad daugiausia skelbimų, parašytų lietuvių kalba, mažiausiai – lenkų. Vertinant kalbų svarbos ženklus dvikalbiuose ir trikalbiuose skelbimuose, taip pat pastebėtas lietuvių (valstybinės) kalbos išskirtinumas: lietuvių kalba dažniau yra pirmoji skelbimo kalba, ji vartojama visuose dvikalbiuose ir trikalbiuose skelbimuose.

2008 m. ir 2015 m. fotografuotų užrašų (tiltų užrašai ir skelbimai) tyrimų rezultatai miesto etninių kalbų vartojimo aspektu pasiskirsto labai panašiai: vyrauja užrašai lietuvių kalba, mažiausiai užrašų lenkų kalba, panašus užrašų rusų kalba santykis (10,7 % ir 15,5 %). Skiriasi tik užrašų anglų kalba skaičius: ant tiltų anglišku užrašų daugiau nei miesto skelbimuose. Suprantama, kad taip yra dėl skirtingo rašančiųjų amžiaus, potencialių užrašų skaitytojų ir užrašų rašymo tikslų.

Usage of languages in Pabradė (based on public notices)

Joana Gruodytė

Summary

This article presents a quantitative study of public notices in Pabradė. It continues the research of the linguistic landscape of Pabradė started in 2008. The data has been collected by taking pictures of different texts in the public spaces of the area. The analysis focuses on the languages used (in their written form) in this small (population 5,542) multinational town. Pabradė is home to more than five nationalities, with Poles constituting the largest ethnic group (42.5%). In 2015, pictures of public notices on five of the town's bulletin boards and in other places were taken three times (in January, May, and December). At first, the pictures of all notices were taken; then 400 different notices were selected. The material was classified according to the method of execution (handwritten, typewritten, handwritten/typewritten), the language of the notice, the number and sequence of the languages used (in multilingual notices). The languages were then verified for prevalence and the way such prevalence was manifested.

The town's monolingual notices are mostly written in Lithuanian, Russian, and Polish; some notices are bilingual and trilingual. A count of notices written in the languages of the ethnic groups residing in the town has shown that notices in Lithuanian prevail, whereas those in Polish constitute the smallest number. The analysis of language importance in bilingual and trilingual notices has also revealed a unique position of the Lithuanian (state) language: it is the language most frequently employed in the notices; it is used in all bilingual and trilingual notices.

The studies of the texts (graffiti and notices on the bridges) photographed in 2008 and 2015 revealed very similar tendencies: texts in Lithuanian prevail, texts in Polish constitute an absolute minority, and the proportion of texts in Russian is similar (10.7% and 15.5%, respectively). The only difference was identified in the number of texts written in English. It is used more often in graffiti on bridges than in other notices in the town. Apparently, this is due to the difference in the age of their authors and potential readers of such texts; it also depends on the purpose of writing.

Key words: linguistic landscape, public notices in Pabradė, monolingual notice, multilingual notice, language choice, dominant language.

Įteikta 2016 m. spalio mėn.

Paskelbta 2016 m. gruodžio mėn.